

LINGUA FRANCA'DAN LINGUA SACRA'YA: İNSAN HAKLARI SİSTEMİ KÜRESEL SEKÜLERİZMİN AMENTÜSÜ MÜ?

Muhsin AKBAŞ*

ÖZET

Din alanından insan haklarına yönelik belli başlı yaklaşımlardan biri apolojetik, savunmacı tutum, ikincisi stratejik ya da pragmatist, üçüncüsü kuramsal, dördüncü olarak da evrensel insan hakları sistemine yöneltilen eleştirel tutumdur diyebiliriz. Öncelikle genel anlamda insan hakları olgusunun, insan hakları sisteminden ayrılması gerektiğini düşünüyorum. Bunlardan ilki, her insanın insan olmasının bir gereği olarak paylaştığı ortak haklardır; bu bir *lingua franca* olarak görülebilir. Diğer taraftan ikincisi ise, sistemleştirilmesini Batı'da gördüğümüz evrensel insan hakları beyannameşi çerçevesinde şekillenen, kendine has politik bir yapı kurgulayan ve yaptırım gücüne sahip olan, hatta kutsallaşma temayülüne gerek *lingua sacra*'ya, kutsal bir dile, dönüşme sürecine girmiş bulunan insan hakları sistemidir. Beyanname'nin başındaki evrensel sıfatının günümüzdeki küreselleşmenin habercisi olarak görülebileceği, en azından bugün bu işlevi gördüğü söylenebilir. İnsan hakları çalışmalarının sistemleşmesi ile Batı dünyasında modern anlamda sekülerizmin gelişiminin yakın tarihlere rast geldiğini, ayrıca günümüzde seküler Batı dünyasının kendisini genelde dünyada özelde İslam dünyasında insan hakları savunucusu, koruyucusu ve uygulatıcısı olarak gördüğünü düşündüğümüzde, insan hakları sisteminin temelinde küresel ve seküler bir dünya görüşünün yer aldığını, o nedenle, dünyayı bu doğrultuda dönüştürmeyi hedeflediğini söylemek yanlış olmaz. Bu noktada insan hakları sisteminin küresel sekülerizmin adeta bir amentüsü olarak kutsal bir dile dönüşmeye başlaması önemli bir sorun olarak görülmelidir. Bu bildiri bu soruna dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları din ve İslam, eleştirel yaklaşım.

ABSTRACT

From *Lingua Franca* to *Lingua Sacra*: Is the System of Human Rights the Credo of the Global Secularism?

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. e-posta: makbas@comu.edu.tr

It can be said that one of the major approaches towards human rights from the perspective of religion can be called apologetic, defensive attitude, the second strategic or pragmatist, the third theoretical, and the last one critical attitude towards the global system of human rights. First of all, I think that the phenomenon of human rights in general sense needs to be distinguished from the system of human rights. The former can be seen as a *lingua franca* in the sense that every individual shares common rights by a requirement of being human. On the other hand, the latter, which takes shape in the West within the framework of the Universal Declaration of Human Rights, seems to be envisioning a peculiar political structure, has instruments to impose sanctions against the opponents, and seems even to be in the tendency of becoming holy, is, therefore, may be called *lingua sacra*, a sacred language. It can be said that the adjective “Universal” at the heading of the Declaration can be seen as a harbinger of contemporary globalisation, or at least functions in this way today. Considering that the systematisation of human rights coincides with the development of secularisation in modern sense, in addition, that the secular West sees its own institutions as the defender, protector and executor of human rights throughout the world in general, in Islamic world in particular, then it cannot be wrong to say that a global and secular world-view lies on the basis of the system of human rights, therefore, that this system has the desire to see the world heading towards this direction. At this point, it seems to me a significant problem that the system of human rights has come to be transforming into a sacred language as the pseudo credo of the global secularism. This paper aims at pointing out this problem.

Keywords: Human rights, religion and Islam, critical approach.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yazılmasının ve kabulünün üzerinden 60 yıldan biraz fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, insan hakları hakkında hiç de azımsamayacak sayıda akademik etkinlik ve yayın yapılan, hala da gittikçe artan oranda yapılmakta olan bir alandır. Söz konusu çalışmalar, insan haklarının teorik olduğu kadar pratik yönlerini de içine almaktadır. Bu konudaki tartışmalar, insan haklarının ahlaki, felsefi, dini dayanaklarının araştırılmasına, siyasi ve hukuki düzenlemelerdeki yerine odaklandığı gibi, temel hak ve hürriyetlerin farklı kültürel ortamlarda nasıl anlaşıldığına da yöneliktir. Bunlar arasında genel olarak din, özel olarak yaşayan dinler ile insan haklarının ilişkisi konusunda yapılan etkinlik ve yayınların gittikçe arttığı rahatlıkla söylenebilir. Bu çalışmalara bakıldığında, belli başlı şu yaklaşımların öne çıktığı görülür.

Genel olarak din, özel olarak Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam gibi dinler açısından insan hakları konusundaki çalışmalarda öne çıkan en önemli tavırlardan birinin apolojetik, savunmacı, yaklaşım olduğu rahatlıkla görülebilir. Belli bir dini inanışa sahip insanlar tarafından benimsenen bu tutum, temel insan haklarının sahip olunan inancın özünde bulunduğunu, en güzel biçimde ifadesini bulduğunu vurgulamaktadır.

Diğer bir yaklaşım tarzı olarak, daha çok pratik bir takım sorunlar bağlamında ortaya çıktığı görülebilen, stratejik ya da pragmatist diyebileceğimiz tavrı zikredebiliriz. Bu son yaklaşımın temel karakteristiği, çeşitli kültürel coğrafyalarda pratikte karşılaşılan inanç, ibadet ve diğer bazı dini davranış alanındaki yasak ve kısıtlamaları, insan hakları sistemine başvurarak, onun ilkelerinden yararlanarak aşmaya çalışmaktadır.

Bu iki yaklaşımın bir takım yararları söz konusu ise de her iki durumda da insan hakları sisteminin merkeze alınmamasından kaynaklanan bir takım problemler ortaya çıkabilmektedir. Savunmacı yaklaşımın genel kısıtlılıkları burada da kendini göstermekte, pasif, yönlendirilmeye müsait bir tavır olarak ortaya çıkmakta ve genel çerçeveyi gözden kaçırmaya neden olabilmektedir. Diğer taraftan pragmatik yaklaşım ise, insan hakkı olarak dile getirilen ancak inanca aykırı görülen tavır ve davranışların savunulmasına yanaşılmaması, zaman zaman samimiyetsizlik duygusu vermekte, bu yaklaşımın arkasında bir art niyet aranmasına yol açabilmektedir.

Üçüncü bir yaklaşım olarak, her bir dini düşünce ve dünya görüşünün kendi kuramsal çerçeveleri içinde insan haklarını açıklamaya çalışması zikredilebilir. Bu çalışmada bunlar dışında bir dördüncü yaklaşım olarak evrensel insan hakları sistemine eleştirel yaklaşıma dikkat çekmek, bu tavrın önemi vurgulanmak istenmektedir. Bu çalışma da insan onuru bağlamında öne çıkan insan hakları olgusu ile kuramsal olarak bu anlayışın birincil savunucusu, yorumcusu ve uygulayıcısı olarak kendini gören ve burada “insan hakları sistemi” olarak adlandırılacak olan tutum arasında ayırım yapılması gerektiğine işaret edecektir. Bu anlamda eleştirel bir yaklaşımın benimsendiğini söylemek doğru olur. Böyle bir çabanın üstlenilmesinde temel amaç ise, insan onuruna yakışır bir anlayışın ortaya çıkışına katkı yapmaktan başka bir şey değildir.

Öncelikle vurgulanması gerekir ki, ontolojik anlamda insanın mükemmel bir varlık olarak var edildiği, bütün varlıklar arasında üstün bir yeri olduğu öğretisi, insan haklarının temelinde yer alan insan onuru olgusu ile yakından ilgilidir. Bunun bir ifadesi, Yahudi-Hıristiyan geleneğinde

insanın Tanrı'nın imajında yaratıldığı inancında görülebilir.¹ İslam inancında da, bunun bir benzeri olarak, insanın Allah'ın “yeryüzündeki halifesi”² ve yaratılmışların en şerefli³ olduğu öğretileri, insan onuruna verilen değer inancının çarpıcı göstergeleridir. Ancak belirtmek gerekir ki, insanın yüce bir varlık olduğu inancı ile dini geleneklerde yer bulmuş olan kölelik yüzyıllar boyunca Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar tarafından çelişir görülmemiş; ancak modern zamanlarda iki olgu uzlaştırılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, özellikle insanı merkeze alan dinler, insan varlığını korumayı ve onu yüceltmeyi hedeflemektedirler. Bu bağlamda, dinler tarafından ortaklaşa olarak paylaşılan ve “altın kural” olarak da bilinen ilkeye odaklanmak bir fikir verme açısından önemlidir. Konfüçyüs Analektler’inde “Arzu etmediğini başkalarına zorla yükleme”⁴ derken, iki önemli Hindu destanından Mahabharata’da “Kişi kendisine zararlı olduğunu düşündüğü şeyi başkasına yapmamalı” ilkesi önemli bir Dharma kuralı, dini-ahlaki ilke olarak konulmaktadır.⁵ Hz. İsa'nın “sen başkalarına, başkalarının sana yapmasını istediğin şeyi yap”⁶ buyruğu, Hıristiyan inancında insan onuruna verilen değer altın kural olarak bir ifadesi kabul edilir. Diğer dini geleneklerde de buna benzer inançları bulmak mümkündür. Bunların çarpıcı örneklerini, dini gelenekler içinden çıkan insan haklarını en mükemmel bir biçimde dini inançlarda gören savunmacı yaklaşımlarda bulmak mümkündür.

Bu anlamda, insan merkezli inanç ve kültür dünyamızda insan onuruna dayalı insan haklarının evrensel olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile, insanlık onurunu taşıyan her bir insan, bunun bir gereği olarak, bir takım haklara sahiptir. Fazlurrahman'ın dediği gibi, “bir hümanistin, seküler insancıl temellere dayandığını iddia edebileceği bu değerler ve ilkeler, aslında, ilahi olarak bildirilen bütün dinlerde açık bir şekilde ilahi emir ve yasaklar olarak mevcuttur.”⁷ İnsan hakları bu temel anlayış üzerinde yükselirken, zaman zaman gözden kaçabilen bir soruna işaret edilmesinin yararlı olacağını düşünmekteyim. O da, her bir insanın doğuştan sahip olduğu, devredilemez ve iptal edilemez haklar ile bu hak anlayışına dayan-

¹ Tekvin 1:26-27; 9:6; Mezmurlar 8; Galatyalılar 3:28.

² Bakara 2: 30.

³ İsrâ 7: 70; Tin 95: 4.

⁴ Confucius, *The Analects* (London: Penguin, 1979), s. 135.

⁵ Plaks, Andrew H., “Golden Rule”, Lindsay Jones (ed.), *Encyclopedia of Religion*, 2. Baskı, (New York: Thomson Gale, 2005), VI, 3631.

⁶ Matta 7: 12; Luka 6:31.

⁷ Fazlurrahman, *İslami Yenilenme Makaleler II*, Derleyen ve Çeviren Adil Çiftçi, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999), s. 99-100

dırılan, kurumlaştırılan, bu hakların yorumlanması görevini kendisinde gören insan hakları sistemi arasındaki fark.

O nedenle, öncelikle her insanın insanlık vasfının bir gereği olarak sahip olması gereken ortak haklar anlamında kastettiğimiz *lingua franca*⁸ ile sistemleştirilmesini Batı'da gördüğümüz İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi çerçevesinde ifadesini bulan, kendine has politik bir yapı kurgulayan ve yaptırım gücüne sahip olan, hatta kutsallaşma temayülüne girerek *lingua sacra*⁹ olarak nitelediğimiz dönüşme sürecine girdiğini düşündüğümüz insan hakları sisteminin birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Böyle bir ayırım yapmak, bir takım sorunların anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

İnsan hakları sisteminin çerçevesini çizen, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 10 Ekim 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin başlangıcında, insan hakları “bütün insanlar ve bütün milletler için ulaşılabilecek ortak bir standarttır” denilir.¹⁰ Daha sonra da bu temel hak ve özgürlükler maddeler halinde sıralanır. Hayat, özgürlük, güvenlik, mülk edinme, çalışma hakkı bunların belli başlılarından. Bu temel haklar, pek az insanın itiraz edebileceği medeni, siyasi, sosyal idealer olarak düşünce dünyamızda yerini almıştır.

Ancak burada bir iki konuyu öne çıkarmakta yarar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu Beyanname'nin hazırlanması sürecinin yaşandığı coğrafi-kültürel arka plan, ikincisi ise bu Beyanname'nin ve onunla birlikte insan haklarının konulduğu statü. Birincisinden başlamak gerekirse şunu unutmamak gerekir ki, Birleşmiş Milletler yapısı ve bu kurumun marifetiy-le ortaya çıkan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Batılı insanın tecrübesinin ve kültürünün bir ürünüdür.

⁸ *Lingua franca*, İtalyanca Frankların dili demek olup anadilleri farklı birçok insanın birbirlerini anlayabilmesi, iletişim içerisinde bulunabilmesi, hayatını devam ettirebilmesi için oluşturulmuş ortak dil olarak tarif edilebilir. Bunda amaç, karşılıklı ihtiyaçların karşılanması, barış içinde huzurlu bir hayat sürmek olarak ifade edilebilir. Tarihsel olarak *lingua franca* ya da *Sabir*, Haçlı seferlerinden 18. Yüzyıla kadar Akdeniz havzasında konuşulan İtalyanca tabanlı, Arapça, Fransızca, İspanyolca, Türkçe ve Yunanca kelimelerin karışımından oluşturularak kullanılmış bir dildir. Bugün ise, ana dili olan ülkeler dışında İngilizce'nin bir uluslar arası siyaset, ticaret, bilim dili olarak kullanılması buna örnek olarak verilebilir. Bk. Meierkord, C., “Lingua Franca as Second Languages”, Keith Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics* (Amsterdam: Elsevier, 2005), s. 163-171.

⁹ *Lingua sacra*, İtalyanca “kutsal dil” anlamına geliyor. Aynı inancı, düşünceyi, ideolojiyi paylaşan insanların kullandıkları, kendisiyle ibadet ettikleri dildir. Kutsalın, kutsal olanla irtibatta olanların, kutsala yaklaşmak, ondan pay almak ve kutsallaşmak için kullandıkları dildir. Bu bağlamda *lingua sacra*'nın kurtuluşu erdirici rolü öne çıkarılarak dışlamacı tavrı ima ettiği iddia edilebilir. Yahudi inancının ritüellerini yerine getirmede başvurulan İbranice ile Kur'an dili olan Arapça bu doğrultuda *lingua sacra*'nın iki örneği olarak gösterilebilir.

¹⁰ “The Universal Declaration of Human Rights”, Lewis, James R. ve Carl Skutsch (ed.), *The Human Rights Encyclopedia* (Armonk, New York: M. E. Sharpe Inc., 2001), III, 968-971.

Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için Beyanname'nin ortaya çıkışını hazırlayan tarihi süreci hatırlamakta yarar bulunmaktadır. Batı dünyası karşılaştığı bir takım sorunları gidermek için tarihi süreç içinde, insan hakları normlarının temelini oluşturan bir takım hukuksal ve ahlaki düzenlemeler yapmıştır. Bunların başlangıcında, çoğu zaman, İngiliz Krallığının Avrupa'daki savaşlar nedeniyle derebeylerinden yüksek vergiler talep etmesi sonucunda, kralın otoritesini sınırlayarak İngilizlere kralın ortadan kaldıramayacağı daha fazla hak vermesi anlamına gelen 1215 yılında imzalanan Kişisel Özgürlük Belgesi görülür. Ayrıca İngiliz Krallığı bağlamında 1628 Hak Talebi, 1679 Haksız Tutuklamayı Yasaklayan Kanun, 1689 Haklar Beyeannamesi ve 1701 Yerleşim Kanunu insan hakları bağlamında önemli hukuki gelişmelerdir. İnsan hakları konusunda önemli felsefi katkıları bulunan İngiliz filozof John Locke'un (1632-1704) *Hükümet Üzerine İki İnceleme* başlıklı eserinin ortaya çıkışı da bu yıllara rastlar (1690).¹¹

İngiliz hukuk ve felsefesindeki bu gelişmelerin daha sonraki benzer hakları barındıran 1776 Virginia Haklar Bildirisi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin içeriğini de etkilediği kabul edilir.¹² İnsan haklarının Batı'daki gelişiminin önemli dönüm noktalarından biri de 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'dir. Burada eşitlik, özgürlük ve adalet, öne çıkan temel haklar arasındadır. İnsan hak ve özgürlükleri düşüncesinin ortaya çıkmasına yol açan bütün bu gelişmelerin, soykırım (Kızılderi), kölelik, esaret ve yoksulluğun yaşandığı Amerika, İngiltere ve Fransa'da olması dikkat çekicidir.

Ancak insan haklarındaki bütün bu gelişmeler, Nazi faşizminin Avrupa'da iktidara gelmesine ve özellikle İkinci Dünya Savaşı süresince insan hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmasına engel olamamıştır. Bunun sonucunda, Nasyonal Sosyalistlerin 1933'ten itibaren yol açtığı kenden olmayanlara varlık hakkı tanımayan politikalarının doğurduğu sorunlara çözüm bulmak amacıyla, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin Roosevelt (1882-1945) ve Britanya Başbakanı Winston Churchill (1874-1965) tarafından 1941 yılında Atlantik Paktı imzalanır. Bu Pakt ile, devletlerin II. Dünya Savaşı'ndaki niyetleri masaya yatırılır ve savaş sonrası Avrupa hedefleri sıralanır. Atlantik Paktı, 1945 yılında kurulacak olan, insan hakları sisteminin bel kemiğini oluşturan Birleşmiş Milletler'in teme-

¹¹ Locke, insan haklarının temeli olarak görülebilecek tabii haklar düşüncesinde, insanların hayat, hürriyet, mülkiyet olmak üzere üç temel tabii hakkı olduğunu, bunları korumanın devletin görevi olduğunu iddia etmiştir. Bk. Locke, John, *Two Treatises of Government and A Letter of Toleration*, Ian Shapiro (ed.), (New Haven: Yale University Press, 2003), s. 155, 177, 197.

¹² Gündüz, Aslan, "İnsan Hakları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2000, XXII, 324.

lini teşkil edecektir. Büyük yıkımlara yol açan II. Dünya Savaşı'nda özellikle Batı dünyasının tecrübe ettiği hukuksuzluklar ve adaletsizlikler, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nde sembolize edilen insan haklarının uluslar arası hukuka dahil edilmesini beraberinde getirmiştir.

Bu tarihi süreçten de anlaşılacağı üzere, insan hakları sistemi, Batılı insanın karşılaştığı sorunlara kendi tecrübe, bilgi ve inançlarından hareketle geliştirdiği, hala da geliştirmekte olduğu, bir çözüm yolu olarak görülebilir. Bu gün için bilgi ve gücü elinde bulunduran Batı dünyası, bu tecrübesini dünyanın kendisi dışında kalan, güç ve bilgi iktidarına sahip olmayan toplumlara evrensel hakikatlermiş gibi aktarmakta ve uygulanmalarını istemektedir.

İkinci olarak, insan hakları sisteminin Beyanname'yi ve onun insan hakları anlayışını konumlandığı yere dikkatlice bakıldığında, önemli bir sorun ile karşı karşıya kalılabileceği görülecektir. Tarihi süreç dikkate alınarak düşünüldüğünde, yukarıda da özetlendiği gibi, insan hakları sistemi, Batı'nın felsefi, siyasi, hukuki düşüncesinin bir parçasıdır. Katerina Dalacoura'nın ifadesiyle insan hakları, tabii haklar anlayışının, tabii hukuk ve Aydınlanmanın seküler rasyonalizmi ile birleşmesinin sonucudur.¹³ Uluslar arası insan hakları araştırmacısı, İslam ve insan hakları konusunda birçok çalışması bulunan Abdullahi en-Naim de modern insan hakları kavramının 18. yüzyılda Aydınlanma ile birlikte Batı'da ortaya çıktığı görüşünü paylaşmaktadır.¹⁴

Ancak bu, Batı'nın bir tecrübesi olarak bırakılmamış, uluslar arası hukukun hatta ahlakın bir standardı haline getirilmiştir. Burada ifadesini bulan evrensel ilkeler, yeryüzündeki herhangi bir otorite tarafından değiştirilmesi, askıya alınması ve iptal edilmesi teklif edilemeyen bir statüye çıkarılmıştır. Bütün devletlerin hukuk sistemlerini buna uyarlaması ve bu sistemi uygulaması istenmiştir.

İşte bu evrensellik iddiasından dolayı insan hakları sistemi ve İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si bazı çevrelerde, kendisini evrensel olarak gören Hıristiyanlık ve İslam gibi bir yapıya dönüşmüş olan küresel bir seküler anlayışın amentüsü, inanç esası ve bunun kutsal metni olarak görülmeye başlanmıştır. Örnek vermek gerekirse, Michael Ignatieff, Nobel Barış ödülü sahibi Yahudi yazar Elie Wiesel'in İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni "dünya çapındaki seküler bir dinin kutsal metni" olarak

¹³ Dalacoura, Katerina, *Islam, Liberalism and Human Rights* (London: I. B. Tauris, 2003), s. 7.

¹⁴ A. An-Naim, Abdullahi, "The Synergy and Interdependence of Human Rights, Religion, and Secularism", Joseph Runzo, Nancy M. Martin and Arvind Sharma (ed.), *Human Rights and Responsibilities in the World Religions* (Oxford: Oneworld, 2003), s. 31.

gördüğünü aktarmaktadır. Ignatieff'in kendisi de benzer bir şekilde, "İnsan hakları başka hiçbir şeye inanmayan seküler bir kültürün en önemli inanç esası olmuştur." iddiasında bulunmaktadır.¹⁵

İnsan hakları sistemi, Heiner Bielefeldt'in de işaret ettiği gibi, ilahi kaynaklı bir din gibi kapsayıcı ve kuşatıcı nitelikte değildir, olamaz. İnsan nereden gelmiş nereye gitmektedir, hayatının anlamı nedir, ölüm bir son mudur, ölümden sonra insanı ne beklemektedir gibi varoluşsal sorulara cevap sunma çapası içinde değildir. Dini inançların çoğunda olduğu gibi, Tanrı inancı, insan-Tanrı ilişkisi hakkında açıklama yapmaz. Bireylerin ve toplumların ahlaki davranışlarına ilişkin emir ve yasaklar, semboller ve ritüeller içermez.¹⁶ Bu nedenle, elbette, insan hakları sistemini klasik anlamda bir din gibi görmek doğru olmaz.

Görüldüğü üzere, insan haklarının ortaya çıkış süreci ve başta İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi olmak üzere ortaya konan uluslar arası insan hakları belgeleri, dini inançlardan etkilenmekle birlikte, tamamen seküler belgelerdir. Genel olarak insan haklarının evrensel olduğunu, bu haklar bakımından insanlar arasında cinsiyet, dil, ırk, milliyet, din ayrımı bulunmadığını ifade eder.¹⁷ Ancak ne Wiesel'in ne de Ignatieff'in ne de bir başkasının gerçek anlamda insan hakları sistemini Yahudilik, Hıristiyanlık veya İslam gibi bir din ya da inanç esas olarak düşündüğü kanaatinde değilim. Benim buradan anladığım, insan hakları sisteminin temelinde küresel seküler bir dünya görüşünün yer aldığı, bunun yerleşik kültür ve inançları yok sayarak dünyayı bu görüş doğrultusunda dönüştürmeyi hedeflediği düşüncesidir.

Gerçekten de insan hakları sisteminin, küresel sekülerizmin adeta bir amentüsü olarak, her din ve düşüncenin kendisini ayarlamak, kendisini uydurmak durumunda olduğu *lingua sacra*, kutsal bir dil gibi algılanmaya başlanması önemli bir sorun olarak görülmelidir. Çünkü *lingua sacra*, eşsiz, biricik, nihai, mutlak olduğu iddiasındadır. Ampirik olarak aynı zaman diliminde birden çok *lingua sacra* iddiasında olan dil bulunduğu kabul edilecek olursa, her biri sadece kendisinin mutlak, nihai, kurtuluşa erdiren kutsallıkta olduğunu iddia ediyorsa, o takdirde farklı kutsal dillerin iddiaları arasında çatışma, çelişki, zıtlık var gibi görünmektedir.

¹⁵ Ignatieff, Michael, *Human Rights as Politics and Idolatry* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2001), s. 83.

¹⁶ Bielefeldt, Heiner, "Human Rights", Kocku von Stuckrad (ed.), *The Brill Dictionary of Religion* (Leiden: The Brill, 2006), II, 887.

¹⁷ An-Naim, s. 29.

Bir başka ifade ile, bir *lingua sacra*, sadece kendisinin mesajını taşıdığı kutsala uyulmasını istemekte, diğer kutsallık iddiasında olan dilleri, kutsal olarak görmemekte ya da onlara kendisinin ortaya çıkışı ile hükmü kalkmış bir kutsallık atfeder gibi görünmektedir. Bu, en azından dışlamacı, ötekileştirici bir tutum olarak kabul edilebilir. Evrensellik iddiasında bulunan, kültürler üstü bir yapı olarak kendini kabul ettirmeye çalışan insan hakları sistemi, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi dinlere benzer evrensel kutsal bir dile dönüşmektedir.

Batı'nın sömürgeci geçmişi ve insan haklarının bugüne kadarki uygulamaları düşünüldüğünde, uluslar arası insan hakları sisteminin olması gereken gibi çalışmadığı, başka amaçlara hizmet ettiğine ilişkin sorulara meydan verdiğini görüyoruz. Khaled Abou el-Fadl "The Human Rights Commitment in Modern Islam" başlıklı makalesinde, sömürgeciliğin ve ona eşlik eden oryantalizmin geleneksel Müslüman kurumlarını küçümsemediğini ve geleneksel Müslüman bilgi epistemolojilerine ve ahlaki değerlerine meydan okuduğunu hatırlatmaktadır. Daha sonra Abou el-Fadl, "Müslümanlar Batılı insan hakları kavramları ile ilk kez 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ya da görüşmelerin yapıldığı uluslar arası toplantılar tarzında karşılaşmamıştır. Aksine Müslümanlar, "Beyaz İnsanın Sorumluluğu" ya da sömürgeci devrin "medenileştirme misyonu"nun bir parçası olarak; ve Müslüman dünyada emperyalist politikaları haklı göstermek için sık sık istismar edilen Avrupa doğal hukuk geleneğinin bir parçası olarak bu türden kavramlarla karşılaşmıştır."¹⁸ diyerek uluslar arası insan hakları sistemine karşı duyduğu şüpheyi dile getirmektedir.

Amir Hussain de, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin bir dünya görüşünün diğerine yüklemeye çalıştığı bir tür sömürgeleştirme olarak algılanabileceğini iddia etmektedir. Hussain'e göre, Beyanname'nin II. Dünya Savaşı'nın sonunda Japonya'ya atom bombalarının atılmasından hemen sonra gelmesi ilginç.¹⁹ Benzer düşüncelere Muhammed Arkun da yer vermektedir. Arkun, sömürgecilik ve insan haklarının Müslümanlarla kesişmesini şöyle ifade etmektedir: "Bugün Müslüman bir dinleyici topluluğuna kızgın protestolara yol açmaksızın insan haklarının Batılı kökeninden söz etmek zordur. Batılı "emperyalizme" karşı verilen kurtuluş savaşlarını, devam eden sömürge sonrası savaş göz önünden uzak tutmamalı-

¹⁸ Abou el-Fadl, Khaled, "The Human Rights Commitment in Modern Islam", Joseph Runzo, Nancy M. Martin and Arvind Sharma (ed.), *Human Rights and Responsibilities in the World Religions* (Oxford: Oneworld, 2003), s. 305.

¹⁹ Hussain, Amir, "This Tremor of Western Wisdom: A Muslim Response to Human Rights and the Declaration", Joseph Runzo, Nancy M. Martin and Arvind Sharma (ed.), *Human Rights and Responsibilities in the World Religions* (Oxford: Oneworld, 2003), s. 175.

yız; tabii eğer son on ya da on beş yılda insan haklarına ilişkin söylemin geliştiği psikolojik ve ideolojik iklimi anlamak istiyorsak.”²⁰

Küreselleşmenin etkisiyle, küresel güçlerin ideolojilerinin, askeri, ekonomik ve çevre siyasetlerinin, kendi değerlerinin küreselleşmesi yoluyla, gelişmekte olan ülkelerin yerel kültür ve inançlarını baskı altına alma, sindirme tehdidi, günümüzde en çok konuşulan sorunlardan biridir.

Uluslar arası insan hakları standartları konusunda genel olarak bir ilke birliği olmakla birlikte, bunların yorumlanması ve uygulanması tartışmalı olmaya devam etmektedir.²¹ İnsan hakları konusunda yasal düzenlemeler yapacak, bunları yürürlüğe koyacak ve denetleyecek olan devlet adamları olunca, bir takım siyasi menfaatler elde etmek ya da sorumluluklardan kaçmak için yine aynı kişiler insan haklarını yürürlüğe koymaktan, uygulamaktan uzak durabilmekte, bunları kendi menfaatleri doğrultusunda farklı yorumlayabilmekteler.

İnsan haklarının tüm dünyada yerleşmesi için dini ve seküler kurumların birlikte çalışmasını savunan Abdullahi An-Naim’in sözünü ettiği “insan hakları bağımlılığı”, insan hakları uygulamalarının sömürüye ne kadar açık olduğunun bir örneğini oluşturmaktadır. “İnsan hakları bağımlılığı” ile An-Naim, hükümet dışı uluslar arası bir takım kuruluşların geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerde meydana geldiği iddia edilen ihlalleri araştırmasını, ilgili raporlara göre alınacak tedbirleri belirlemesini, bu ülkelerin hükümetlerine bunların uygulanması için baskı uygulama(t)masını kastetmektedir. Bu uygulama, gelişmekte olan bu ülkeleri siyasi, kültürel, ekonomik ve güvenlik konularında gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirmektedir. Bunun iki önemli örneği olarak An-Naim Kenya ve Mısır’ı verir. Batı’nın yardımına ihtiyaç duyduğu için Kenya ve Mısır hükümetleri, Batı’nın baskılarına duyarlı hale gelmiştir. Böylece insan hakları ihlallerinin gerçek nedenleri ortaya çıkarılmadığı gibi, bu devletler Batılı ülkelerin sömürüsüne de açık hale gelmektedir.²² Ayrıca insan hakları sistemine yön veren devletlerin, bizzat kendilerinin günümüzde bile insan hakları ihlallerinde bulunuyor olmaları, diğer toplumlara empoze ettikleri konularda ve bunların uygulamalarındaki samimiyetleri konusunda ciddi güven sorununa yol açmaktadır.

²⁰ Arkoun, Mohammed, *Rethinking Islam: Common Questions, Uncommon Answers*, İngilizce’ye Çeviren Robert D. Lee, (Boulder: Westview Press, 1994), s. 109.

²¹ Tate, C. Neal, (ed.), *Governments of the World: A Global Guide to Citizens’ Rights and Responsibilities*, (Detroit: Thomson Gale, 2006), II, 215.

²² An-Naim, s. 32-33.

Mantıksal olarak konuya bakıldığında, Batı dünyası siyasi, ekonomik ve askeri gücü elinde bulundurduğu için, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmede, kendi menfaatleri ile diğer toplumların menfaatleri çeliştiğinde kendilerinkini savunma ve korumada herhangi bir çekince göstermeyeceği açıktır. O nedenle, insan hakları siteminin savunucusu ve uygulayıcısı olan güç sahibi Batılı devletlerin siyasal manevralarına karşı uyanık olmak gerekmektedir. Unutmamak gerekir ki, geçmişte Batılı sömürgecilik ile misyonerlik faaliyetleri kol kola ilerlemiştir. Evrensel insan hakları söylemleri ile kendinden olmayanları aşağılık duygusuna sürüklemekte ve baskı altında tutmakta, sömürgecilik yeni bir söylemle “insan hakları sömürüsü” şeklinde siyasal bir araç olarak kullanıldığı şüpheleri bulunmaktadır. Buna meydan vermemek için özellikle Müslüman toplumların kendi otantik yapılarını, kültürel, politik, dini, ekonomik şartlarını ve tecrübelerini göz önüne alarak teorik anlamda insan hak ve sorumluluklarını düzenlemesi ve uygulaması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abou el-Fadl, Khaled, “The Human Rights Commitment in Modern Islam”, Joseph Runzo, Nancy M. Martin and Arvind Sharma (ed.), *Human Rights and Responsibilities in the World Religions* (Oxford: Oneworld, 2003).
- An-Naim, Abdullahi A., “The Synergy and Interdependence of Human Rights, Religion, and Secularism”, Joseph Runzo, Nancy M. Martin and Arvind Sharma (ed.), *Human Rights and Responsibilities in the World Religions* (Oxford: Oneworld, 2003).
- Arkoun, Mohammed, *Rethinking Islam: Common Questions, Uncommon Answers*, İngilizce’ye Çeviren Robert D. Lee, (Boulder: Westview Press, 1994).
- Bielefeldt, Heiner, “Human Rights”, Kocku von Stuckrad (ed.), *The Brill Dictionary of Religion* (Leiden: The Brill, 2006).
- Conficius, *The Analects* (London: Penguin, 1979).
- Dalacoura, Katerina, *Islam, Liberalism and Human Rights* (London: I. B. Tauris, 2003).
- Fazlurrahman, *İslami Yenilenme Makaleler II*, Derleyen ve Çeviren Adil Çiftçi, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999).
- Gündüz, Aslan, “İnsan Hakları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2000, XXII.
- Hussain, Amir, “This Tremor of Western Wisdom: A Muslim Response to Human Rights and the Declaration”, Joseph Runzo, Nancy M. Martin and Arvind Sharma (ed.), *Human Rights and Responsibilities in the World Religions* (Oxford: Oneworld, 2003).
- Ignatieff, Michael, *Human Rights as Politics and Idolatry* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2001).

- Locke, John, *Two Treatises of Government and A Letter of Toleration*, Ian Shapiro (ed.), (New Haven: Yale University Press, 2003).
- Meierkord, C., “Lingua Franca as Second Languages”, Keith Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics* (Amsterdam: Elsevier, 2005).
- Plaks, Andrew H., “Golden Rule”, Lindsay Jones (ed.), *Encyclopedia of Religion*, 2. Baskı, (New York: Thomson Gale, 2005).
- Tate, C. Neal, (ed.), *Governments of the World: A Global Guide to Citizens' Rights and Responsibilities*, (Detroit: Thomson Gale, 2006).
- “The Universal Declaration of Human Rights”, Lewis, James R. ve Carl Skutsch (ed.), *The Human Rights Encyclopedia* (Armonk, New York: M. E. Sharpe Inc., 2001).